

**Sexuální výchova a společné vzdělávání
(průvodce studiem)**

Doc. PhDr. Dana Štěrbová, Ph.D.

Obsah

ÚVOD

- 1. SEXUALITA A SEXUÁLNÍ VÝCHOVA**
- 2. SPOLEČNÉ VZDĚLÁVÁNÍ**
- 3. VÝZNAM RODINY A ŠKOLY PRO SEXUÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ OSOB S POSTIŽENÍM**
- 4. ŽÁCI S POSTIŽENÍM A SEXUALITA – MOŽNÁ RIZIKA**
- 5. SEXUÁLNÍ ORIENTACE, IDENTIFIKACE A LGBT**
- 6. OTÁZKY PRO BUDOUCÍHO PEDAGOGICKÉHO PRACOVNÍKA – SEXUALITA A
DOVEDNOST KOMUNIKACE**

ZÁVĚR

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

ÚVOD

Cílem textu je poskytnout vhled do vybraných témat sexuality na základě odborných zdrojů (a s pomocí interaktivně vedeného semináře) potřebných k tomu, aby v procesu vzdělávání, které je označeno jako vzdělávání společné, dostal žák s postižením i bez dostatek informací. V prostředí společného vzdělávání se ocitají jak žáci s postižením (speciálními vzdělávacími potřebami- SVP), žáci bez postižení (vrstevníci), pedagogové, kteří vzdělávají a pedagogové, kteří v takových třídách neučí. Součástí tvorby postoje k sexualitě a sexuální výchově v prostředí se stává i vedení školy, stejně jako administrativní personál a další nepedagogičtí pracovníci. Neopominutelnou součástí jsou zákonní zástupci dětí (rodiče).

V textu jsou dány podklady věnující se základním informacím k pojmu sexualita, sexuální výchova, stručná charakteristika žáka s postižením (zaměřeno na mentální a PAS), tak aby byl zabezpečen vhodný přístup ve vzdělávání v oblasti sexuální výchovy v prostředí integrace a inkluze. Je zdůrazněna potřeba sexuální výchovy a role rodiny žáka s postižením, která do sexuální výchovy vstupuje ve smyslu priorit pro dítě a je základem sexuální výchovy. Text zmiňuje některá témata, jež by se měla objevit ve školních vzdělávacích programech, včetně témat sexuální identifikace a LGBT. Problematika LGTB se ve školních vzdělávacích programech objevuje sporadicky a měla by jí být věnována vyšší míra pozornosti.

K získání dalších informací odkazují na literaturu použitou pro tvorbu tohoto textu a v případě potřeby dalších zdrojů, podpůrných didaktických materiálů pro sexuální výchovu, konzultací při řešení otázek sexuality spjaté se zainteresovanými v prostředí školy (kde se

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

počítá s aktéry jak z pedagogického prostředí, tak z prostředí rodiny žáka, zletilého žáka), supervizí apod. je možné obrátit se na autorku textu. Kontakt: dana.sterbova@upol.cz

1. SEXUALITA A SEXUÁLNÍ VÝCHOVA

Definovat **sexualitu** není jednoduché. Většina sexuologických učebnic tento pojem nedefinuje a považuje ho za jasný. Podle Psychologického a Sexuologického slovníku sexualita označuje především soubor vlastností a jevů, které vyplývají z pohlavních rozdílů.

K sexualitě patří:

- anatomické, hormonální a reprodukční rozdíly mezi mužem a ženou (resp. samcem a samicí)
- souhrn projevů chování a citění (resp. reaktivity, tedy dispozice k určitému chování a citění) vyplývajících z tělesných i psychických rozdílů mezi pohlavími, včetně reprodukčních jevů a aktivit
- erotické projevy a chování se pod pojem sexuality zpravidla zahrnují i tehdy, nejsou-li pohlavně specifické
- rozdílné sociální (genderové) role

Za projevy sexuality jsou označovány zejména takové jevy, které souvisejí s pohlavním rozmnožováním, genitální a erotickou slastí ze sblížování, blízkosti nebo styku, případně genitálním sebeuspokojováním, erotickou láskou a přitažlivostí. V laickém jazyce je někdy obsah pojmu zužován ještě více, a to pouze na genitální a orgasmické

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

aktivity. Ale i odborný zájem psychologie a medicíny se nejvíce soustředí na aspekty lidského sexuálního a reprodukčního chování, které jsou společensky nejzávažnějšími projevy sexuality.

V širším pojetí však sexualita zahrnuje širší společenské aspekty. První, kdo považoval lidskou sexualitu za významný zdroj formování osobnosti obecně, byl Sigmund Freud¹. Se sexualitou mohou nezřídka souviset i obecně altruistické či mocenské tendence . Dále do širšího pojetí patří genderově podmíněné psychofyzilogické rozdíly (například verbální schopnost, prostorová představivost, schopnost abstrakce), sociální kompetence, empatie a jejich uplatňování ve společenských vztazích,. Některé z těchto vlastností jsou pohlavně dimorfní na základě biologických predispozicí, ale řada z nich je vytvářena nebo posilována či oslabována společenským prostředím (například známým rčením, že kluci nepláčou, že růžová barva je pro holčičky a modrá pro chlapce). O tom, jsou-li dominantní vrozené či získané vlastnosti, je spor mezi biologicky a společensky orientovanými vědci (tzv. nature vs. nurture).

Původně rozšířený medicínsko-biologický přístup k sexualitě zaměřený především na anatomii, fyziologii, případně patologii pohlavních orgánů, reprodukčních, hormonálních a sexuálních funkcí, rozlišování sexuální orientace a pohlavní identity je tedy dále obohacován pohledem společenských věd, zejména antropologie, sociologie, gender studies, ale i filozofie a politologie. Nachází odraz ve společenských hnutích (feminismus, hnutí sexuálních menšin, boj za práva otců). Některé společenské systémy jsou definovány jako sexuálně represivní (např. talibanský režim), jiné jako

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

sexuálně permissivní (evropské demokracie). Lze říci, že stupeň sexuální represe obvykle pozitivně koreluje s politickou rolí církve ve společnosti. (Procházka, 2016)

Sexuální chování zahrnuje verbální a neverbální vyjádření sexuality. Tato vyjádření včetně genitálních a negenitálních aktivit se mohou vyskytovat samostatně nebo v aktivitě s jinými lidmi. Sexuální chování není jen to, ve kterém jsou lidé zainteresováni přímo, ale zahrnuje také výchovu a vzdělávání a námluvy (Sharpe, 2003).

Komplexní sexuální výchova vštěpuje jedinci morální principy, formuje jeho jednání a postoje k sexuální problematice, rozvíjí citovou oblast v návaznosti na jeho budoucí sexuální touhy a potřeby. Nezahrnuje pouze předávání faktů, zahrnuje i postoje k sexuální morálce, podporuje osobnostní autonomii a učí schopnosti uspokojit sexuální potřeby. (Štěrbová, Rašková, 2014)

Doc. Rašková v kapitole Komunikace oblasti sexuality ve škole (In D. Štěrbová & M. Rašková, 2016) uvádí:

Sexuální výchova má mít těžiště v rodině, nelze však zaručit, že nebude tabuizována a že dítě bude získávat subjektivně i společensky žádoucí vědomosti, postoje a chování z nejširší oblasti sexuálního chování. Učitel by měl respektovat alternativní světonázorové postoje rodičů, které nejsou v rozporu s principy a normami společnosti. Bez trvalé a koncepční spolupráce včetně přiměřené komunikace s rodinou žáka, s akceptováním rodinných světonázorových postojů s výjimkou asociálně orientovaných nelze sexuální výchovu zcela bez problémů zvládnout. Pravdou je, že učitelé nemají při realizaci sexuální

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

výchovy žádnou direktivní pozici. Měli by respektovat princip vzájemné spolupráce a přiměřené komunikace školy a rodiny při sexuální výchově (Rašková, 2008 aj.). Učitel navíc musí být schopen předávat žákům informace plánovaně i bezprostředně, naučit je dovednostem v přiměřené míře a adekvátně jejich věku. Učitel by měl být schopen při realizaci sexuální výchovy vytvořit přátelskou atmosféru a takové prostředí, ve kterém panuje příznivé ovzduší a ve kterém se žáci nebudou bát zeptat na věci, jež je zajímají.

Při vzájemné spolupráci školy a rodiny (Marádová, 2006 aj.) by měli být rodiče žáků informováni o průběhu a obsahu a sexuální výchovy, o používaných metodách i cílech. V rámci informovanosti rodičů ze strany učitele se jedná o jeho morální povinnost, nikoliv však o požadování souhlasu. V případě, že rodiče nesouhlasí z různých důvodů s účastí dítěte na školním vyučování, mají právo tuto skutečnost učiteli oznámit. Vyřešení zmíněné situace náleží do kompetence učitele případně vedení školy. Je třeba si uvědomit, že většina informací všeobecné povahy tvoří neoddělitelnou součást všeobecných znalostí, které patří do obecného a základního vzdělání každého jedince, a kde postoj rodiče učitel nemusí vzít v úvahu (nehledě na nejzákladnější a nejobecnější poznatky, které mají žáci získat ve škole).

V pedagogické praxi v rámci respektování požadavku rodiny obvykle učitel vychází rodině vstříc a žáka do cílené edukace nezahrnuje, pokud si to rodiče nepřejí. Bohužel často rodiče nepochopí jednu důležitou věc, na kterou učitel upozorňuje, a sice tu, která souvisí bezprostředně s dítětem samotným. Jak se asi cítí dítě, které na základě

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

intervence rodičů musí opustit třídu jako jediné? Na druhé straně, spontánní edukaci v souvislosti s reakcí na neplánovaně vzniklou situaci z oblasti sexuální výchovy učitel předvídat nemůže a nemá možnost žáka ihned selektovat.

Role a pozice pedagoga je pro zdárnou sexuální výchovu zcela jednoznačná. Učitel musí být k realizaci sexuální výchovy kvalitně připraven. V rámci klíčových odpovědností musí mít učitel (mimo jiné) potřebné znalosti, rozumět problematice sexuální výchovy, znát vyučovací strategie a metody zprostředkování učiva, dále se profesně rozvíjet (Rašková, 2008). Přes všechna úskalí učitel musí zvládnout problematiku sexuální výchovy na profesionální úrovni (tj. musí být odborně i didakticky vzdělán a osobnostně připraven)

2. SPOLEČNÉ VZDĚLÁVÁNÍ

Štěrbová (2016) v kapitole SEXUALITA, ROLE A POZICE PEDAGOGA V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ – NÁZORY STUDENTŮ – PROBLEMATIKA OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM (In D. Štěrbová, & M. Rašková, 2016) k problematice společného vzdělávání, tedy integrace a inkluze uvádí:

K žákům, kteří jsou dle platné školské legislativy označeni za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a kteří jsou aktuálně žáky integrovanými, se řadí žáci se zdravotním postižením, s disabilitou. Dle Švestkové a Hoskovcové (2010) se disabilita týká všech občanů bez rozdílu a kdokoli z nás se může sám stát osobou s disabilitou, ať už v důsledku nehody či nemoci, nebo se může stát tím, kdo postiženému členu rodiny či jiné blízké osobě pomáhá. Fakt, že práva občanů s disabilitou se ve stále větší míře stávají součástí legislativy, dokládá to nejen legislativa evropská, zejména směrnice č. 78/2000 Sb., která se týká ochrany před diskriminací ve všech činnostech souvisejících se zaměstnáním, ale dokládá to také nová úmluva OSN o lidských právech osob s disabilitou (Švestková, Hoskovcová, 2010). Ve vztahu k procesu inkluze se v legislativě školské v České republice počítá s tím, že žák s lehkým mentálním postižením bude vzdáván „automaticky“ v prostředí běžné základní školy (a je zřejmé, že bude a má právo i na využití docházky do školní družiny) a že se k němu bude přistupovat individuálně dle jeho potřeb. Inkluzivní vzdělávání je zaměřeno tak, aby byly ve školách vytvořeny podmínky pro všechny děti, žáky a studenty, tedy také pro děti, žáky a studenty se zdravotním a sociálním znevýhodněním a zdravotním postižením. Součástí školního vzdělávacího programu (ŠVP) musí být zajištění péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, a to i přesto, že aktuálně se tyto žáci ve škole nevzdělávají. ŠVP je mj.

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

i základní informací pro případné uchazeče o vzdělávání (nebo o přestup), žáci mohou být zahrnuti do kategorie žáků se speciálními vzdělávacími potřebami i v průběhu vzdělávání. Podoba inkluzivního vzdělávání obsahuje i rovný přístup k podávání informací v oblasti sexuální výchovy. Pro komunikaci o sexuálních tématech v inkluzivním prostředí bude však paradoxně potřeba vytvořit speciální podmínky. Postupný přechod od integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami k inkluzi znamená i připravenost budoucích pedagogů na vzdělávání inkludovaných žáků. Je důležité, aby oblasti sexuální výchovy porozuměli pedagogové různého oborového zaměření a znali své limity a limity žáků s postižením, včetně limitů v komunikaci. (viz např. Štěrbová, 2014c)

3. VÝZNAM RODINY A ŠKOLY PRO SEXUÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ OSOB S POSTIŽENÍM

Rodina poskytuje jedinci s postižením základ pro sebezpůsobování a sebeocení, právo na prožití jeho intimity. V rodinách, kde jsou děti s mentálním postižením, se ne vždy rodiče, sourozenci stávají těmi, kdo by cíleně vzdělávali dítě s postižením v oblasti sexuality. Mimo to se snižuje i příležitost získat informace k sexualitě v přirozeném prostředí a mít sexualitu a otázky s ní spojené zabudovanou jako běžný aspekt ve svém životě.

Při vzdělávání dětí s mentálním postižením je potřebné dodržovat zásady, které respektují jak psychický, tak fyzický věk dítěte. Je-li sexuální chování ignorováno, jde o špatnou zpětnou vazbu, kterou si dítě neumí, protože nemůže, vyhodnotit. Trvá déle, než se naučí novým dovednostem, což znamená, že návody na vhodné chování potřebuje získávat velmi brzy (dříve, než se obvykle dospělý domnívá, že je dítě bude vůbec potřebovat). Dítě, dospívající a dospělý se pohybují se v různých prostředích a situacích, ve kterých okolí předpokládá, že bude daný člověk s postižením schopen měnit své chování. Mění-li je či zachovává-li stejné, jak má naučené, může to okolí vnímat nevhodně. Dítě- klient, osoba s mentálním postižením aplikuje jen to, co má naučené, změnu situace či prostředí neakceptuje. To může ohrozit dítě ve smyslu, že je označeno jako ten, kdo sexuálně obtěžuje. Bez systematické přípravy není schopno se bezproblémově účastnit lékařských prohlídek vyjma vyšetření pod anestézií. Je tak ve větším riziku zdravotního ohrožení. (Štěrbová, 2010)

Pro výchovu a vzdělávání žáků s mentálním postižením je vhodné mít adekvátní učební materiály. Každá osoba může mít jinou úroveň komunikačních schopností a dovedností.

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

A každý pedagog a každý rodič může mít jiné dovednosti v předávání informací

k sexualitě, tedy k tomu, co je nazýváno sexuální výchovou. Ta by měla vycházet

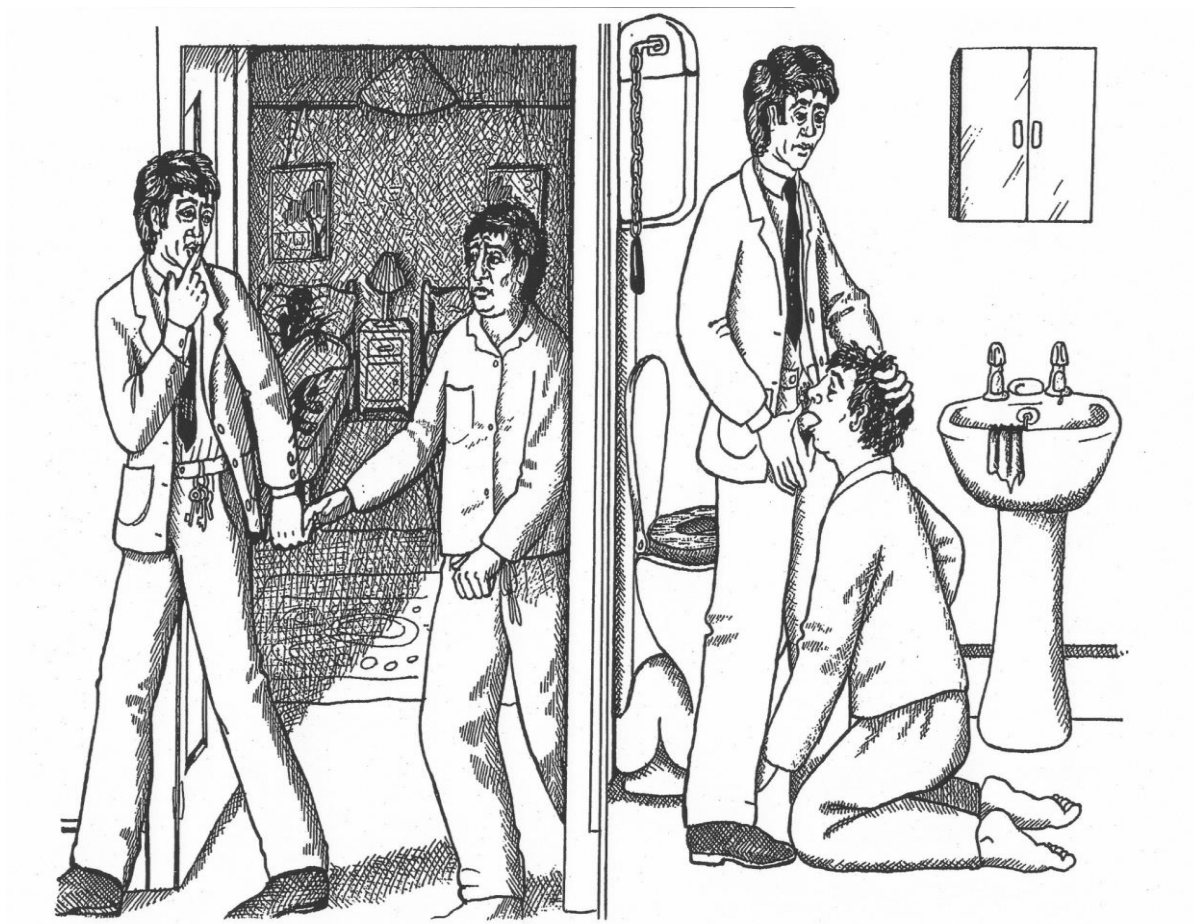
z rodinného prostředí a škola by ji měla doplňovat.

Obr. 1 Ukázka didaktického materiálu pro sexuální osvětu osob s mentálním postižením
Ilustrace převzata z McCarthy, Thompson (2007)

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

Ilustrace převzata z (McCarthy, Thompson, 2007)

Je otázkou, zda takové didaktické materiály nalezneme v prostředí společného vzdělávání.

Rodiče jsou v nejistotách a nejistota rodičů dětí s postižením je spjata s problematikou:

hygieny, masturbace, obnažování, vhodných doteků atp.

Ne každý rodič však vyhledá specializovanou pomoc. Je to proto, že se např. ostýchá o sexuálních otázkách hovořit. Rodiče se s otázkami ohledně sexuality svého dítěte obrátí na profesionála až ve chvíli, kdy projevy sexuality jejich dítěte jsou označeny za problém, který

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

vyžaduje řešení. Rodiče instinktivně cítí, že by měli něco podniknout, ale sami si neví rady. Jsou vystaveni negativnímu pohledu okolí, což zvyšuje jejich bezradnost. (Štěrbová, 2013). Ve školním prostředí se pak řeší situace, na něž není připraven ani pedagog, ani rodič. Dítě s postižením se chová dle své přirozenosti a dle úrovně sexuální výchovy, jíž se mu dostalo. A sexuální výchova bývá minimální. Ve společném vzdělávání, tedy v integrovaném a inkludovaném prostředí mohou vzniknout závažnější problémy spjaté s nevhodným chováním, které neumějí pedagogové řešit.

Ukázky z toho, co řeší rodiče a škola:

- „sahá si na genitálie ve škole a oni s tím mají problém (*chlapec s dg. lehké mentální retardace a znaky autistického spektra*)“ ,
- „ plazí se po druhých...všude (*chlapec s dg. dětský autismus, SFA*).“ ,
- „ objímá mě a když jej odstrčím, stává se agresivním (*chlapec s dg. středně těžké mentální retardace a symptomatologie poruch autistického spektra*)“
- „dává si ruku do kalhot a vytahuje penis a taky masturbuje v autobuse na čtyřsedadle

Garbutt, R. et al (2009), kteří se věnovali ve svém výzkumu důležitosti porozumění osob s mentálním postižením ve vztahu k sexualitě a výzkumu, použili pro zpřehlednění témat obrázky, na nichž se podíleli výtvarníci společně s osobami s mentálním postižením. Volili jednoduchá slova, neužívali termíny, informace opakovali. Stejně by měli postupovat v sexuální výchově rodiče i pedagogičtí pracovníci. Nemají však pro to vybudované podmínky – osobnostně jsou ne všichni schopni do tématu sexuality vejít, nemají dostatečné dovednosti

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

v komunikaci a nemají ani dostatečné vědomosti a znalosti. Nehledě na to, že nemají ani didaktické materiály.

Ilustrační obrázek převzat z Garbutt, R., Tattersall, J., Dunn, J. and Boycott-Garnett, R. (2009, s. 33)

4. ŽÁCI S POSTIŽENÍM A SEXUALITA – MOŽNÁ RIZIKA

Často žák s mentálním postižením a PAS

- ▶ má nedostatek základních pojmů vztahujících se k tělesnému schématu a chování,
- ▶ má méně schopností učit se informacím a pravidlům vztaženým k sexualitě formou pozorování a náhodného učení,
- ▶ postižení mu neumožňuje, aby věnovalo pozornost neformálním návodům a příkladům tak jako ostatním dětem,
- ▶ ne vždy dostává jasnou zpětnou vazbu vztahující se k jeho chování
- ▶ je-li jeho sexuální chování ignorováno, jde o špatnou zpětnou vazbu, které si dítě neumí, protože nemůže, vyhodnotit,
- ▶ trvá mu déle, než se naučí novým dovednostem, což znamená, že návody na správné chování potřebuje získávat velmi brzy (dříve, než se obvykle dospělý domnívá, že je dítě bude vůbec potřebovat),
- ▶ pohybuje se v různých prostředích a situacích, ve kterých okolí předpokládá, že bude schopno měnit své chování. Mění-li jej či zachovává-li stejné, jak má naučené, může to okolí vnímat nevhodně.
- ▶ aplikuje jen to, co má naučené, změnu situace či prostředí neakceptuje. To může ohrozit dítě ve smyslu, že je označeno jako ten, kdo sexuálně obtěžuje.
- ▶ Bez systematické přípravy není schopno se bezproblémově účastnit lékařských prohlídek vyjma vyšetření pod anestézií. Je tak ve větším riziku zdravotního ohrožení.

5. SEXUÁLNÍ ORIENTACE, IDENTIFIKACE A LGBT

Sexuální orientací rozumíme celoživotní, neměnný a nositelem nezapříčiněný a nezvolený stav výlučné nebo převažující erotické a citové preference osob daného pohlaví. U většiny jedinců všech společností se setkáváme se sexuální orientací heterosexuální, tedy náklonností k osobám opačného pohlaví. V menšině případů (odhady se pohybují mezi 1-10 %) s orientací homosexuální. Homosexuální orientace není považována za zdravotní poruchu. Její tzv. léčba je považována za medicínsky a psychologicky nedůvodnou, neefektivní a riskantní. Za zdravotní poruchu neurotického okruhu je považována tzv. egodystonní sexuální orientace, to je taková, kterou jedinec nemůže přijmout a vytváří mu zdravotní problémy. Vyrovnávání se s menšinovou sexuální orientací se nazývá coming out. Existenci bisexuální orientace, tedy celoživotní srovnatelné a vyrovnané sexuální i citové náklonnosti k oběma pohlavím někteří autoři zcela zpochybňují, jiní ji považují za vzácnou.

Z hlediska sociálně-psychologického je podstatnější **sexuální identifikace** - ztotožnění se s určitou sexuální orientací. tedy to, jak sám sebe člověk hodnotí. Ta významně závisí na stupni sebepoznání, ale ovlivňují ji i kulturní a společenské faktory.

Sebeidentifikace tedy může být heterosexuální, homosexuální i bisexuální (ta se zřejmě častěji vyskytuje u žen).

Vlastní sexuální chování pak může, ale nemusí sexuální orientaci a sebeidentifikaci odrážet. Je významně ovlivňováno nejen kulturními a osobnostními, ale i situačními

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

faktory. Z odborného a studijního hlediska je vhodné sexuální chování vztahovat k určité časové jednotce. (Procházka, 2014,2016)

Problematika LGBT (lesbian, gay, bisexuál, transgender)

Různorodost v názorech na pojmání LGBT ukazuje na přetrvávající odlišnosti v osobnostním přístupu k dané problematice od roviny respektování homosexuality a uznání její pozice v partnerském vztahu až do protipólu v podobě úplné neakceptace, disproporce mezi tím, co společnost považuje za normu a tím, jaké názory a postoje k problému zaujímají. Lidé mohou vést dvojí život, aby se vyhnuli "odhalení" a stigmatizaci, hrozí zvýšené riziko sebepoškozování, sebedestruktivního jednání v různých podobách.

Do systému hodnotového přijetí LGBT vstupují faktory:

- osobnost pedagoga
- osobnost žáka, studenta
- kulturní kompetence – schopnost citlivě a účinně reagovat ve vztahu k LGTB lidem, umět řešit problémy v praxi.

Nelze opomenout problematiku *podmíněné tolerance* (přijímání LGBT identity a životní styl jiných, včetně spolužáků, tak dlouho, dokud je stranou pohledu veřejnosti). Tento faktor bývá často v praxi nevnímán. Laická i odborná veřejnost zaujímá různé postoje k otázce pohledu na gay či lesbian orientovaného žáka z „pohledu“ heterosexuála, a to i v prostředí sportu, kde se promítá výrazně i očekávání sportovní image (např. gay orientovaný sportovec v typicky mužském sportu a jeho identita, "ženské" kodexy oblékání a chování pro ženy, sportovkyně a posílení tradiční představy o genderu a sexualitě.). Pedagogové by měli respektovat ve svých

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

přístupech gender prostor a gender identitu, genderové vztahy. (Štěřbová, Harvanová, 2016).

Dnes žijeme v takovém světě, kde budujeme mužského sportovce jako heterosexuála (Wolf, 2011). Muži mají menší empatii a pochopení, nežli je to u žen. I z tohoto důvodu, pokud muž sportovec ucítí určitý odstup je u něj méně pravděpodobné, že svou sexuální orientaci odtajní.

Postoje k homosexualitě se v různých historických obdobích a různých kulturách často výrazně liší. Ovlivňuje je i mnoho faktorů sociodemografického charakteru. Mezi nejvýznamnější patří náboženské přesvědčení - často vede k negativnějším postojům k homosexualitě, k antikoncepci i k předmanželským stykům, k restriktivnějšímu postoji k HIV pozitivním i umělému přerušení těhotenství. Restriktivnější sexuální postoje vyjadřují dále lidé méně vzdělaní a starší. Sexuální konzervativismus souvisí i s konzervativismem politickým. Nejvýznamnější vliv na tvorbu postojů má pohlaví respondenta - postoje mužů jsou k sexuálním otázkám obecně liberálnější než postoje žen, s výjimkou postojů k homosexualitě. Nejliberálnější postoje k homosexualitě zaujímají mladí lidé z velkých měst nad 100 tisíc obyvatel, s nejméně středoškolským vzděláním a nevěřící, především ženy, naopak nejvíce homofobní jsou starší a méně vzdělaní katolíci z menších sídel, především pak muži. Restriktivnější jsou také ti, kteří věří, že sexuální orientace je otázkou volby a že ji lze změnit.

S homofobními postoji a šikanou se dnes setkávají stále častěji i žáci a studenti. Může jít o reakci na sdělení menšinové sexuální orientace či pohlavní identity, nebo na odhalení některých osobnostních rysů, které okolí za rys homosexuality považuje. Oběťmi takového jednání bývají tedy často i (pre-)heterosexuální děti, které jsou v něčem odlišní. Lidé s odlišnou pohlavní identitou jsou vystaveni většímu riziku diskriminace, stigmatizace než

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

lidé s menšinovou sexuální orientací, přestože je jich v populaci o několik řádů méně. Jsou však obecně nápadnější. To může významně komplikovat transsexuální coming out. Na druhou stranu někdy široká veřejnost považuje za homosexuály právě lidi s odlišnou pohlavní identitou. Lidé s pohlavní identitou mohou být stejně jako jiní lidé orientováni heterosexuálně i homosexuálně. (Procházka, 2014,2016).

6. OTÁZKY PRO BUDOUCÍHO PEDAGOGICKÉHO PRACOVNÍKA – SEXUALITA A DOVEDNOST KOMUNIKACE

Z publikace doc. Raškové a doc. Štěrbové (2016) přinášíme poznatky, jež vyplynuly z výzkumu zaměřeného na dovednosti komunikace o sexualitě u studentů – budoucích pedagogů.

Studenti, z nichž část z nich již po absolvování bakalářského stupně vzdělání pracuje v pedagogické oblasti, vyjadřují kladné postoje k sexuální výchově na školách. Rizikem je, že nemají dostatečně odlišené osobní hranice a hranice sexuální výchovy a že je tedy nezbytné, aby se jim i v této oblasti dostalo dalších rozšiřujících možností – kurzů, kde mohou získat jistotu. V takových kurzech předpokládáme nácvik a trénink komunikačních dovedností s obsahem sexuálních témat, užití sexuálního jazyka apod. Na rozdíl od odpovědí, kdy na otázky odpovídal „sami za sebe“, zde hovoří o instituci, což se může projevit v postoji k tématu (ať už pozitivně či negativně). Za instituci se mohu „schovat či se o ni mohu opřít“. Současně se objevují opakovaně názory, že významnou součástí sexuální výchovy je rodina.

Můžeme vyvodit problémová témata a otázky, které vycházejí z nejistot a obav, jež jsou prezentovány studenty samými a na něž je potřebné hledat odpovědi v systému pregraduální přípravy pro oblast práce v sexuální výchově dětí a žáků v pedagogickém procesu.

- Budu umět dostatečně předávat otevřené postoje k sexualitě tak, abych nepoškodil/a žáka, včetně žáka s mentálním postižením, rodinu a nepromítal/a do výuky své postoje?

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

- Budu umět komunikovat s rodiči v hranicích tak, abych nevstupoval do její intimity?
- Budu vědět, kdy a proč je potřeba „předat“ a doporučit žáka, včetně žáka s mentálním postižením, do poradenského systému (školní psycholog, pedagogicko- psychologická poradna, sexuolog, dětský psychiatr, gynekolog)?
- Budu schopen/schopna o tomto komunikovat se zákonnými zástupci žáka?
- Jsem schopen zůstat v roli pedagoga a tuto roli zvládat s pocitem bezpečí a jistoty, dostane-li se do situace spojenou se sexualitou dítěte/žáka, včetně žáka s mentálním postižením?
- Jakou roli hraje rodina žáka a její postoj k sexualitě a k sexuální výchově?
- Jakou mám jistotu, že učím sexuální výchovu žáky, včetně žáků s mentálním postižením vhodně /dobře/? Jaké mám možnosti, abych si to ověřil?
- Jaká je moje role ve vztahu k sexualitě a k sexuálnímu zdraví žáka, včetně žáka s mentálním postižením?

Zkuste si na ně odpovědět.

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

ZÁVĚR

Studenti v pregraduálním i postgraduálním studiu mají často nedostatek informací, nácvik komunikace, jak ve školním prostředí komunikovat o sexualitě, jaký způsobem učit sexuální výchovu. Z praxe a z výzkumů, které vedeme s doc.PaedDr. M.Raškovou, Ph.D. (PdF UP v Olomouci) jednoznačně vyplývá vysoká míra nejistoty k vlastním dovednostem studentů v pregraduální přípravě ve vztahu k tématům sexuality u žáků s postižením. Tato nejistota je vázána také ke komunikaci o sexuálních tématech s žáky bez postižení, natož skloubení sociální skupiny, kde jsou jak žáci s postižením tak žáci bez postižení. Je nezbytně nutné zkvalitnit přípravu již v pregraduální přípravě se zaměřením na dovednosti komunikace v oblasti sexuality a citlivosti v přístupu k sexuální výchově ve společném vzdělávání. V českém školství se zatím nestalo zvykem, aby fungoval interdisciplinární tým, který by pomohl stanovit, ve kterých oblastech je žák plně schopný se rozhodnout a nést odpovědnost a ve kterých oblastech není, tzn. že je potřebné stanovit rizika voleb, jež je schopen činit žák s vědomím důsledků svého chování a zaměřit se na rizikové oblasti, kde může být žák s SVP vystaven riziku v oblasti sexuality (např. sexuální zneužívání, sexuální obtěžování, nevhodné chování) v rámci společného vzdělávání (a nejen něho).

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

Základní a doporučená literatura:

(je užitá v textu)

Garbutt, R., Tattersall, J. , Dunn, J. and Boycott-Garnett, R. (2009). Accessible article:

involving people with learning disabilities in research Blackwell Publishing Ltd, *British Journal of Learning Disabilities*, 38, 21–34

Marádová, E. (2006). K aktuálním otázkám pojetí rodinné a sexuální výchovy v transformované škole. In *14. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice* (s. 78 – 86). Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu.

McCarthy, M., Thompson, D. (2007). *Sex and 3 Rs – Rights, Risks and responsibilities. A sex education pack for working with people with learning disabilities*. Pavilion Publishing (Brighton) 3rd edition. Ltd.UK.

Mejzlíková, R. (2017). Problematika lesbismu, gay sexuality, bisexuality a transsexualita v oblasti sportu. Diplomová práce (bakalářská). Vedoucí práce: D. Štěrbová. FTK UP v Olomouci.

Procházka, I. (2014, 2016). Sexualita a vybrané pojmy vztahující se k sexuálním otázkám oblastem. In D. Štěrbová, & M. Rašková, (2014, 2016). *Specifika komunikace ve vztahu k sexualitě I: Pomáhající profese ve vztahu k sexualitě včetně osob s mentálním postižením*. Olomouc: VUP

Rašková, M. (2008). *Připravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

STUDIJNÍ TEXT K PROJEKTU

MODERNÍ TRENDY VE VZDĚLÁVÁNÍ V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ BUDOUCÍCH PEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

Sharpe, T.H.: *Adult Sexuality* .The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, Vol. 11, October 2003, pp. 420 – 426

Štěrbová, D. (2010). Sexuální výchova znevýhodněných osob. 4. moravský sexuologický kongres (Ostrava, 8. – 10.4.2010)

Štěrbová, D. & Rašková, M. (2014, 2016). *Specifika komunikace ve vztahu k sexualitě I: Pomáhající profese ve vztahu k sexualitě včetně osob s mentálním postižením*. Olomouc: VUP

Štěrbová, D., Harvanová, J. (2016). Sexualita v oblasti tělesné výchovy a sportu a vybrané faktory s ní související. 7. moravský regionální kongres k sexuální výchově. 9. 3. 2016. Olomouc

Štěrbová, D. (2014c). Sexualita s osoby s disabilitou: limity v komunikaci. *Aplikované pohybové aktivity v teorii a praxi*, 5(2), 63.

Švestková, O. & Hoskovcová, S. (2010). Nové přístupy k náhledu na občana se zdravotním postižením a Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví. *E-psychologie* roč. 4, č. 4 (pp. 27-40)

Štěrbová, D. & Rašková, M. (2016). *Specifika komunikace ve vztahu k sexualitě II: Pomáhající profese ve vztahu k sexualitě včetně osob s mentálním postižením – z empirického výzkumu* .

Olomouc: VUP